Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Trideset godina Dejtonskog mirovnog sporazuma: dosezi u izgradnji mira i funkcionalne države: Dejtonski mirovni sporazum

Pejanović, Mirko

2026

https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/865

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

DOI: 10.5644/PI2026.222.02

Dejtonski mirovni sporazum u obzoru povijesnih iskustava

Šaćir Filandra[*]

Sažetak: Rad razmatra utjecaj svjetskih geopolitičkih prilika na uspostavu i održivost državne neovisnosti Bosne i Hercegovine. U radu se referiramo na neke od savremenih ključnih političkih i međunarodnih događaja koji su pogodovali priznavanju i isticanju bosanskohercegovačke političke posebnosti. Aktualna bosanskohercegovačka državna samostalnost i suverenost jednim dijelom je rezultat i tih povoljnih geopolitičkih prilika, kao što je, istovremeno, njeno nefunkcionalno ustavno uređenje istovremeno rezultanta njene geopolitičke uslovljenosti političkim okruženjem.

Ključne riječi: Dejtonski mirovni sporazum, Bosna i Hercegovina, Berlinski kongres, srpski nacionalizam

Uvod

Iz osobne analitičke i emocionalne perspektive cijenim da je dejtonsko ustavno uređenje politički neadekvatno uređenje Bosne i Hercegovine, stoga uzimam sebi za pravo da o njegovim pojedinačnim rješenjima ovoga puta i ne govorim. Mirovni sporazum iz Dejtona samo je realno stanje dosegnutih odnosa suprotstavljenih vojnih snaga na terenu preinačio u civilnu formu bez dovoljno političkih instrumenata za funkcioniranje države, te u tom smislu on jeste "mirovni", ali ne i dovoljno "politički" sporazum. Inače, dosadašnje prekobrojne politološke i pravne analize toga sporazuma, s časnim izuzecima, u osnovi su, bar meni, neinspirativne i djeluju prilično komemorativno, stoga mi je ovom obljetničkom prigodom teško i govoriti o temi koja je uslijed prevelike cirkulacije izgubila izazovnost i atraktivnost, mada je s aspekta političke nefunkcionalnosti države, koju je sam sporazum proizveo, potrebito i pored svega nužno o njoj govoriti.

[*] Redovni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu; sacir.filandra@fpn.unsa.ba

Ako danas Bosnu i Hercegovinu posmatramo iz šire geopolitičke perspektive i u njenoj dijahronijskoj ravni, onda se može dokazivati i braniti stav da njena državna pozicija u suvremenosti nikada nije bila bolja. Znam da ovakva tvrdnja djeluje politički arogantno i donekle provokativno. Bosna jeste kroz povijest u različitim vanjskim formama i unutarnjim kapacitetima stoljećima održavala i svjedočila svoju individualnost, političku, društvenu i kulturnu posebnost, ali nikada do recentne suvremenosti ona nije bila međunarodno priznata slobodna, nezavisna i suverena država. Aktualno dosegnuti bosanskohercegovački vanjski državni suverenitet, bez obzira na sve njegove deficijentnosti, iskazivane proturječnosti i paternalizme određenih međunarodnih tijela i institucija, najveći je do sada dosegnuti stupanj bosanskog političkog, društvenog i državnog razvoja.

Istovremeno, i to svakodnevno svjedočimo, bosanskohercegovačke unutarnje političke prilike danas jesu krajnje kompleksne, dijabolične i antinomične. No, to zapravo i nije neki poseban novum jer su te prilike na realnoj društvenoj razini kroz povijest ovog multireligijskog i multietničkog društva manje-više uvijek bile takve ili slične. Tako i danas svjedočimo da emocionalne legitimacije države nema na razini koja bi bila potrebna za njeno nesmetano funkcioniranje. Istovremeno mi, u pravilu, iz ideoloških razloga na instrumentalan način tumačimo svoj socijalni bitak shodno političkim potrebama aktualnog trenutka, pa jednom preovlađujuće govorimo o unutarnjim sukobima, kako to činimo danas, a drugi put o idealnom skladu bosanskih različitosti, kako smo to činili tokom socijalizma. U oba slučaja govor o sadašnjim "nepomirljivim razlikama" među našim narodima ili o njihovom idealnom "bratstvu i jedinstvu" tokom prošlog društvenog sistema je govor s ideoloških pozicija i s krajnjim pretjerivanjima. To samo ukazuje na ideologiziranost našeg uma i njegovu nespremnost na suočavanje s istinskim pluralizmom i multikulturalizmom, odnosno s jednom novom bosanskohercegovačkom realnošću koja i nakon tri decenije potrebuje svoju autentičnu analitičku i političku artikulaciju s onu stranu naslijeđenih obrazaca i praksi.

Kakvo je povijesno iskustvo bosanskog političkog subjektiviteta sa samim sobom, neposrednim okruženjem i međunarodnim akterima tokom modernog doba? Posegnut ću za tri prema meni važna historijsko-politička momenta iz modernog doba dovodeći ih u optiku recentnog vremena.

Dok su se u antiimperijalnom a protonacionalnom toku evropski narodi integrirali na teritorijalnom, jezičkom i političkom planu u procesu stvaranja nacionalnih država tokom 19. stoljeća, u Bosni svjedočimo obrnutom procesu, njenom unutarnjem kulturno-političkom dezintegriranju. Moć srpskog

etničkog nacionalizma, a ovom prilikom se njegovim odnosom prema bosanskoj državnosti separatno bavim, u višedecenijskom neprekinutom unutarnjem dezintegriranju i spoljnjem nepriznavanju Bosne bitno je suodredila i još suodređuje bosansku političku stvarnost. Bosna ne može biti mirna i skladna, liberalna i demokratska, bez zbiljske promjene ili kvalitativnog demokratskog preobražaja srpskog nacionalnog pitanja. Srbija, evropska država i danas bez definiranih granica, izvor je svih regionalnih problema, ali i rješenje.

Prva historijska referencija

U Nevesinju i Čapljini ove godine se na pompezan i nacionalnoromantičarski način obilježila 150. godišnjica Hercegovačkog ustanka iz 1875. godine. Sarajevo je tu godišnjicu prešutjelo, iz neobjašnjivih razloga, osim prigodnog predavanja jednog njemačkog historičara u ANUBiH. A reflekse ideja tog ustanka i danas osjećamo. Da podsjetim, na razvalinama Osmanskog carstva u okviru istočnog pitanja Srbija je željela i vojno pokušala Bosnu pripojiti sebi, a Hercegovinu Crnoj Gori. Tajnim sporazumom ruskog i austrijskog cara 1876. dogovoreno je da Bosna pripadne Austro-Ugarskoj, čime je Rusija za račun svojih interesa izdala pretenzije pravoslavne subraće na Balkanu za uspostavom srpske države u etničkim granicama.[1] U kojoj mjeri je, s geopolitičkog aspekta današnje Bosne i Hercegovine, važan Berlinski kongres, kojim je završio spomenuti ustanak te Bosna, pod nazivom "Bosna i Hercegovina", predata na upravu Austro-Ugarskoj monarhiji? Koja su njegova iskustva, refleksi i pouke na međunacionalne odnose u regionu, a posebno međuetničke odnose u Bosni?

Srbi su dugo nakon ovog važnog i za savremenu Bosnu krucijalnog međunarodnog sporazuma smatrali, i još neki od njih smatraju, da je kongres izvršio historijsku nepravdu onemogućivši sjedinjenje Bosne sa Srbijom. Srpskim velikodržavnim ambicijama evropske sile tada nisu udovoljile, iz svojih interesa. Grof Andrassy, austrougarski pregovarač, uz prisustvo njemačkog kancelara Bismarcka, jasno je dao do znanja Osmanlijama, koje su također tada trgovale Bosnom kao svojim mirazom, da se Austrija posjedajući

[1] O spomenutom sporazumu dvaju careva te njegovu refleksu na tok ustanka i daljnju srpsku politiku vidi Milorad Ekmečić, *Ustanak u Bosni 1875–1878*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1973, str. 233; Martin Gjurgjević, *Memoari sa Balkana (1858–1878)*, ZID, Sarajevo, 1997, str. 111; Nikola Buconjić, *Povijest ustanka u Hercegovini i boj kod Stoca*, Hrvatska dionička tiskarna, Mostar, 1911, str. 137.

Bosnu i Hercegovinu "stavlja na evropsko gledište",[2] potcrtavajući da se u cijeloj stvari radi o zajedničkim interesima vodećih evropskih sila, a ne o teritorijalnim ambicijama monarhije. A taj zajednički evropski interes bio je sprečavanje stvaranja velike etničke srpske države kao mogućeg i potencijalnog uporišta ruskih interesa na Balkanu. Ovim kongresom Bosna je tada, a to važi i do danas, konsenzualno potvrdila svoje evropsko političko pripadanje, odnosno pripadanje zoni utjecaja velikih evropskih naroda.

U opravdanom ili neopravdanom povezivanju srpskih i ruskih interesa na Balkanu, kako tada tako i danas, Milorad Ekmečić, čovjek čije je mišljenje decenijama bitno suodređivalo stanje duha historijske znanosti u Bosni, vidio je negativan i nepravedan odnos evropskih sila prema ideji o velikoj srpskoj državi. Aktualnosti njegovog iskaza nema se ni danas šta dodati. On o odlukama kongresa kaže sljedeće: "Ima neki dublji smisao u činjenici da velike sile nisu dozvolile ujedinjenje srpskog naroda 1878, a pristale su da se to obavi 1918. u široj etničkoj zajednici, u kojoj bi se srpski ulog smanjio postizanjem ravnoteže s katoličkim oblastima. Posebna srpska država u etničkim granicama, ili u bilo kakvom smanjenom obimu, u svetskoj diplomatiji je uvek procenjivana samo sa strateške tačke gledišta, kao prethodnica ruske ekspanzije na južne morske obale."[3] Moj slijedeći stav jeste da su geopolitičke pozicije danas – kada Bosna i Hercegovina ima otvorene pristupne pregovore s Evropskom unijom – o sukobu interesa zapadnih sila i Rusije na južnoslavenskom području u suštini nepromijenjene, odnosno da su onakve kakve su definirane prije sto pedeset godina. I danas, baš kao i ranije, konfrontacija zapadnoevropskih sila sa Rusijom, što zorno svjedoči aktualni rat u Ukrajini, u bitnome suodređuje političku arhitekturu naših prostora. U političkom smislu to znači da vodeće evropske sile danas nisu voljne podržati stare / nove velikodržavne etnopolitičke projekte, odnosno nasilnu promjenu postjugoslavenskih međudržavnih granica, kako radi vlastite sigurnosti tako i zbog potencijalnog jačanja ruskog utjecaja u ovom dijelu Evrope koji one smatraju svojom zonom utjecaja. I pored pozitivnih refleksa evropske / briselske politike, razvidno je danas da bosanskohercegovačka strana rat Rusije i Ukrajine, kao svojevrsnog proksija Zapada, nije iskoristila za jačanje svoje državne pozicije i ubrzanja evropskog puta.

[2] Grgur Jakšić, *Bosna i Hercegovina na Berlinskom kongresu (rasprava iz diplomatske istorije)*, Posebna izdanja 228, Odeljenje društvenih nauka 11, SANU, Beograd, 1955, str. 53.

[3] Milorad Ekmečić, *Dugo kretanje između klanja i oranja: Istorija Srba u Novom veku (1492–1992)*, Drugo, dopunjeno izdanje, Zavod za udžbenike, Beograd, 2008, str. 299.

Moj sljedeći stav jeste da su geopolitičke suprotstavljenosti Rusije i zapadnih sila na našem području i danas u osnovi nepromijenjene u odnosu na razdoblje prije 150 godina. Ali to samo po sebi za Bosnu nije dovoljno.

Druga historijska referencija

Kakve veze ima Slobodan Penezić Krcun s dejtonskim političkim rješenjem za Bosnu i Hercegovinu? Formalno nikakve, ali suštinski duboke. Ovaj predsjednik Izvršnog vijeća Srbije šezdesetih godina prošlog stoljeća, drugorangirani srbijanski komunista odmah iza Rankovića, široj javnosti najpoznatiji preko filma "Klopka za generala", budući da je osobno uhvatio četničkog vođu Dražu Mihailovića, pod nerazjašnjenim okolnostima stradao je u saobraćajnom udesu 1964. godine. Da je iza javne scene, u politički tajnom, povezanost bosanskog i srbijanskog pitanja i tokom socijalizma bila prisutna, nije danas nikakva novost. Nije također novost ni da je umanjenje srbijanske moći u jugoslavenskoj federaciji već započelo ranih šezdesetih godina kada su suprotstavljene stavove o federalizmu i centralizmu zemlje iznijeli vodeći partijski intelektualci, Slovenac Dušan Pirjevac iz federalističkog i Srbin Dobrica Ćosić iz centralističkog bloka u javnoj polemici 1961. godine. Naime, ustavnim promjenama iz 1963. godine jugoslavenske federalne republike prvi put su definirane kao države, da bi Autonomna kosovsko-metohijska oblast, baš kao i Vojvođanska oblast, dobile status autonomnih pokrajina, a sve na štetu "uže" Srbije. Vojvođanski i kosovski funkcioneri novostečenim pokrajinskim statusom isticali su dobrovoljnost prisajedinjenja Srbiji 1945, što je impliciralo da u budućnosti imaju pravo i na razdruživanje od nje. To je Kosovo u konačnici i na tom pravnom osnovu i učinilo stičući državnu neovisnost i djelomično međunarodno priznanje 2008. godine, tako da je svako aktualno povezivanje kosovskog pitanja sa statusom entiteta Republika srpska čista nacionalistička fantazmagorija. Krcun je kao prvi čovjek srbijanske izvršne vlasti uspostavu autonomnih pokrajina smatrao jednim vidom slabljenja srbijanske državnosti, tim tokom stvari intimno je bio nezadovoljan, najblaže rečeno. Zbog toga je došao u sukob s Titom, njegovi stavovi nerijetko su kvalificirani nacionalističkim, i na kraju je ostao bez glave. U njegovoj političkoj biografiji navode se jednom prilikom izrečene ljutite riječi Titu: "Mi smo te primili u naše društvo i bićeš u njemu i voditi socijalizam sve dotle, ne zaboravi, dok te Srbija podržava."[4] Ustavnim reformama iz 1974. godine

[4] Bojan Dimitrijević, *Krcun: Slobodan Penezić – biografija*, Vukotić Media, Beograd, 2024, str. 334.

srbijanska federalna jedinica dodatno je decentralizirana, odnosno namjerno oslabljena, kako su sada već uveliko smatrali mnogi od srpskih komunista, a to je postalo bitnim dijelom njihovog narativa u godinama disolucije federalne Jugoslavije.

Da je status Bosne i Hercegovine u dijelu srbijanskog komunističkog vodstva i tada bilo fluidan svjedoči pukovnik Salim Ćerić, tada visoki bosanskohercegovački partijski funkcioner. U memoarskim bilješkama Ćerić svjedoči, mada materijalnu potvrdu ovog iskaza nemam, da je Krcun tih godina Saveznom izvršnom vijeću Jugoslavije poslao elaborat o prisajedinjenju Bosne i Hercegovine Srbiji, vjerovatno kao obliku kompenzacije gubitka srpske unutarrepubličke moći.

Treća historijska referencija

Treća historijska referencija odnosi se na konačno, sporazumno imenovanje jednog bosanskog entiteta nazivom "Republika srpska" prilikom potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Uvidom u stenografske bilješke 282. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine od 23. aprila 1995. godine vidimo da je ovakav naziv za dominantno srpski entitet tokom mjeseci priprema mirovnog sporazuma bio Miloševićev ultimatum, koji su međunarodni pregovarači prihvatili kao svoj. Izetbegović je, prema Holbruku, u konačnici zbog takvog rješenja bio "šutljiv i nesretan".[5] Mada je naziv "Republika srpska" nametnut od SAD-a, tada i danas ključnog prijatelja i saveznika Bosne i Hercegovine, jedan sam od onih koji smatraju da se nije trebalo pod američkim pritiscima pokleknuti. Na spomenutoj sjednici predsjedništva države Izetbegović je opravdano argumentirao protiv tog naziva, isticao je da naziv "republika" za entitet znači i potencijalnu mogućnost njegovog samoodređenja, s kojom se prijetnjom u verbalnom smislu danas suočavamo. Nametanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma kroz "lomljenje" legalnih državnih organa, Amerikanci su željeli političko postignuće i pragmatično su ga dobili. Sudionici rasprave na bosanskom državnom predsjedništvu tom prilikom bili su nemoćni, ali i u prihvatanju nametnutog naziva u konačnici suglasni, osim jednog člana tog organa.

Moj završni stav je da geopolitika i dalje ide na ruku bosanskohercegovačkoj državi. Velike zapadne sile, iz svojih interesa i razloga, a ne iz ljubavi ili mržnje prema malim balkanskim narodima, nikada u prelomnim

[5] Richard Holbrooke, *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo, 1998.

povijesno-političkim zbivanjima (1878, 1918. i 1990) nisu dozvoljavale uspostavu velike etničke srpske države kao prethodnice mogućeg ruskog prisustva u ovom dijelu Evrope. Nadati se da će tako i ostati. Mogućnost promjene ovog geopolitičkog stava može proizaći iz propasti Zapada, što je malo vjerovatno, mada aktualna multipolarnost svijeta, uz antizapadni populizam u dijelu srednjoevropske javnosti, pred postojeći međudržavni poredak postavlja nove izazove.

Zaključak

Analiza geopolitičkih odmjeravanja i nadmetanja velikih evropskih sila i Rusije na prostorima jugoistoka Evrope tokom savremene povijesti, kao i u aktualnim zbivanjima ruske agresije na Ukrajinu, svjedoči povoljnu bosansku geopolitičku poziciju. U kulturološkom, političkom i geopolitičkom smislu Bosna i Hercegovina jest dio evropskog civilizacijskog prostora. Evropske političke i sigurnosne institucije kroz protivljenje destabilizirajućem utjecaju Rusije na prostor Balkana, a shodno načelima svoga konstituiranja i funkcioniranja, podržavaju i brane bosanskohercegovačku neovisnost i njenu evropsku orijentaciju.

ANU BiH АНУ БиХ

Literatura

Buconjić, Nikola (1911) *Povijest ustanka u Hercegovini i boj kod Stoca*, Mostar: Hrvatska dionička tiskarna.

Dimitrijević, Bojan (2024) *Krcun: Slobodan Penezić – biografija*, Beograd: Vukotić Media.

Ekmečić, Milorad (1973) *Ustanak u Bosni 1875–1878*, Sarajevo: Veselin Masleša.

Ekmečić, Milorad (2008) *Dugo kretanje između klanja i oranja: Istorija Srba u Novom veku (1492–1992)*, Drugo, dopunjeno izdanje, Beograd: Zavod za udžbenike.

Gjurgjević, Martin (1997) *Memoari sa Balkana (1858–1878)*, Sarajevo: ZID.

Holbrooke, Richard (1998) *Završiti rat*, Sarajevo: Šahinpašić.

Jakšić, Grgur (1955) *Bosna i Hercegovina na Berlinskom kongresu (rasprava iz diplomatske istorije)*, Posebna izdanja 228, Odeljenje društvenih nauka 11, Beograd: SANU.

Posebna izdanja ANUBiH CCXXII, ODN 23, 25-32

The Dayton Peace Agreement in the context of historical experiences

Abstract: The paper examines the impact of global geopolitical circumstances on the establishment and sustainability of the state independence of Bosnia and Herzegovina. It refers to several key contemporary political and international events that have contributed to the recognition and affirmation of Bosnia and Herzegovina's political distinctiveness. The country's current statehood and sovereignty are, in part, the result of these favorable geopolitical conditions, while its dysfunctional constitutional framework simultaneously reflects its geopolitical conditioning by the surrounding political environment.

Keywords: Dayton Peace Agreement, Bosnia and Herzegovina, Congress of Berlin, Serbian nationalism

ANU BiH АНУ БиХ